

значний і вагомий матеріал, і не тільки з юдаїки, а й караїмики, арабістики, японістики тощо. Це виводить харківське сходознавство з-під загальновідомої критики щодо провінційності і засвідчує його сміливе європейське спрямування, — хоча б у тому, що в культурі і мистецтві Сходу воно вбачає діалектологію культури і мистецтвознавства. Харківське мистецтвознавче сходознавство цікавить дослідження внутрішніх і зовнішніх стадіальних можливостей мови, культури, мистецтва, етносу Сходу, а також розробка власної теоретичної методології аналізу фактичного матеріалу.

1. Федорук О. Інтеграція з світовою орієнталістикою / О. Федорук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Інститут проблем сучасного мистецтва НАМУ. — К.: ХІМДЖЕСТ, 2010. — Вип. 7. — С. 419–428.

2. Котляр Е. Еврейский Харьков. Путеводитель по истории, культуре и местам памяти / Е. Котляр. — Харьков: Центр Востоковедения ХГАДИ, 2011. — 172 с., илл.

3. «Еврейская Атлантида». Мир штетла в произведениях харьковских художников. Выставка творческих работ по итогам проекта «Нешама: через искусство к сердцу». Каталог /авт.-сост. Котляр Е. А. — Харьков: Центр Востоковедения ХГАДИ, 2012. — 88 с., илл.

4. Якимович А. Прокофьевский Гойя / А. Якимович // Классическое и современное искусство Запада: Мастера и проблемы. — М., 1989. — С. 8.

Анастасія ЗАЙЦЕВА,
мистецтвознавець

АГРЕСИЯ НА ДИТЯЧОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ: ПОШУК РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті мова йде про причини агресивних форм поведінки дітей та підлітків, що зумовлюються їх психологічними особливостями та екранною агресією.

Ключові слова: телебачення, культура, телеінформація, телемистецтво, діти, підлітки, агресія, телевізійна агресія.

Агрессия на детском телевидении: поиск решения проблемы

В статье речь идет о причинах агрессивных форм поведения детей и подростков, детерминируемыми их психологическими особенностями и экранной агрессией.

Ключевые слова: телевидение, культура, телеинформация, телеискусство, дети, подростки, агрессия, телевизионная агрессия.

The aggression on the children's TV: the search of the decision of the problem

There is a question of the reasons of the aggressive forms of the behaviour of the children and teenagers which are determined by their psychological features and screen aggression in the article.

Keywords: TV, culture, teleinformation, teleart, children, teenagers, aggression, television aggression.

Телебачення широко використовується у справі формування естетичних поглядів і смаків, для пропаганди досягнень світової художньої культури. Трансльовані спектаклі, концерти, виступи діячів мистецтва стають надбанням мільйонів людей, які одночасно сприймають передачу. Специфіка телебачення має можливість прямого звернення автора й виконавців телепередачі до глядачів, активізації останніх як співучасників. За допомогою телекамери глядачі беруть участь в екскурсіях художніми та промисловими виставками, знайомляться з ушлявленими пам'ятками міст України і світу, захоплюються перлинами природи тощо.

В той же час слід зазначити, що, починаючи з дошкільного віку у дитини активно формуються внутрішні образи й життєві плани. Важливу роль у цьому відіграють художні твори: казки й оповідання, які читає дорослий або ж сам малюк, перегляд казкових телевізійних програм. При цьому дитина намагається увявити певні події, запам'ятати та пережити їх. У такий спосіб народжуються безпосередньо яскраві образи. Коли дитина сприймає заздалегідь сконструйовану на екрані реальність, вона «споживає» вже готові образи, її особисті уявлення стають пасивними й позбавленими індивідуальності, що стоїть на заваді інтелектуального розвитку. Більше того, перегляд теле- та відеофільму зі сценами жахів та насильства може

спричиняти первинні вияви агресивних тенденцій у людині.

Проблемам телевізійної агресії присвятили свої праці А. Бандура, Р. Берон, О. Кара-Мурза, О. Мізерна, Т. Лірі, Річардсон, Р. Харріс, О. Хмельницька, О. Шайкіна та багато інших зарубіжних та вітчизняних дослідників впливу телебачення на молодь. Проте, донині цей аспект сучасної екранної культури як такої залишається малодослідженим репрезентантом вітчизняного гуманітарного знання. Тому метою нашого дослідження є вивчення агресивного впливу телебачення на поведінку дитини.

З'ясування безпосередньої детермінації засобів масової інформації проявів агресивності у дітей та підлітків потребує ретельного дослідження з урахуванням ряду побічних факторів. За методикою американського психолога Т. Лірі [12], дітям у процесі шкільного навчання властиві прояви фізичної агресії, роздратування, лихослів'я в міжособистісних стосунках. Під час перегляду телевізійної продукції більшість школярів віддають перевагу фільмам жахів, бойовикам та трилерам.

Серед існуючих теорій агресії найефективнішою у контексті передбачення відповідної поведінки є теорія соціального повчання (американський дослідник А. Бандура). У ній міститься чимало можливостей передбачення й контролю людської агресії. Теорія побудована з врахуванням двох важливих обставин. По-перше, соціальне повчання припускає вияви агресії людьми лише за певних соціальних умов. По-друге, агресія як набута модель соціальної поведінки може бути послаблена за допомогою ліквідації умов, які її спричиняють [11].

Захоплення дитиною світом супер героїв є результатом бажань, що виникають у відповідь на неповне вдоволення елементарних потреб, пов'язаних з реалізацією власного «Я». Цікавість до таємничі сили дій супер злодіїв сприяє приборканню особистих глибинних афектів на тлі протиборства добра та зла. Дехто навіть вбачає можливим досягнення у такий спосіб стану катарсису [10].

Спричинення відеофільмами виявів агресивності в підлітків досліджує українська дослідниця О. Мізерна. Вона вказує на те, що останнім часом батьки, вчителі, вихователі звинувачують у зростанні дитячої жорстокості передусім політику національних телекомпаній. Так, телевізійні фільми й передачі, що можуть провокувати агресію, дивляться переважно діти й підлітки [6]. З нею солідарна О. Шайкіна. Причини дитячої агресивності, на думку Шайкіної, не можна пояснювати лише батьківською байдужістю, їх слід шукати також в інших чинниках, серед яких вона називає телебачення [9].

Українська дослідниця О. Хмельницька, вивчаючи психологічні важелі впливу телебачення на ситуативну поведінку підлітків, виявила зв'язок між рівнем агресивності старшого підлітка, з одного боку, і переглянутим ним телефільмом із вмістом насильства з іншого [8].

Під агресією будемо розуміти поведінку, спрямовану на завдання шкоди живій істоті, яка має всі підстави запобігти подібному ставленню до себе [2]. Агресивні дії суперечать нормам суспільства, завдають фізичної й моральної шкоди людям, спричиняють психологічний дискомфорт, страх, негативну психологічну напругу.

Агресія як психологічне явище складна за своєю вмотивованістю. Її прояви у підлітковому віці можуть бути спричинені багатьма чинниками. Серед них домінуючими є:

- специфіка сімейного виховання у дошкільному дитинстві;
- відносини дітей і батьків в складний період перехідного віку;
- загальний стан справ у суспільстві;
- міжособистісні відносини у середовищі однолітків;
- особливості й стани нервової системи підлітка.

Авторитетний дослідник телебачення зі США Р. Харріс вивчає вплив жорстокості на творчий потенціал дитини. «У нових дитячих шоу на телебаченні, — констатує він, — вбачаємо велику небезпеку, оскільки, чим доступніші ставатимуть дітям агресивні іграшки, тим вірогідніше, що юні глядачі наслідуватимуть жорстоку поведінку персонажів мультфільмів. Хлопчачки всіх поколінь грали у війну, але раніше переважно доводилося працювати їхній уяві: палиця правила за меча, шматок картону — за пістолет. Тож у дітей існував стимул до розвитку творчих здібностей. Пластиковий же автомат-іграшку виправдано використовувати у грі лише для того, щоб убивати людей, й ніяка фантазія тут не потрібна. Подібні ігри та іграшки спонукають маленьких дітей дивитися на реальні речі та людей «просто, як на іграшки» [7, с. 24].

У відповідності з сучасними освітніми методиками, телевізійні дитячі передачі розраховані

на дошкільнят, дітей молодшого й середнього шкільного віку та старшокласників. Такого вікового діапазону, зокрема, дотримується російський віковий психолог В. Горячов [4].

Дошкільнята 4-7 років – аудиторія наївно-довірлива, малодосвідчена. Малята люблять казки, мультфільми, розповіді про тварин, із задоволенням переглядають концертні програми за участю їхніх однолітків, а також пізнавально-розважальні передачі: «Малюй з нами», «Цікава абетка», «Казки бабусі Телевізорівни» тощо.

Школярі 7-11 років жваво зацікавлені життям шкільного колективу, хоча й недостатньо обізнані в суспільних відносинах. Наївно-формальне сприйняття світу в цієї вікової категорії реалізується в ігровому вимірі. Діти дедалі менше звертаються до художньої форми передач. Їхня увага зосереджується на динаміці дії, ясності образів, чіткості висловлення авторської думки.

Учні молодших класів у телепередачах приваблюють сюжетна цікавість, вірогідність подій, облич та явищ. Вони рельєфніше виявляють подробиці, як правило, несуттєві для дорослої людини. Психологічна реакція цієї вікової групи характеризується безпосередністю, емоційністю, гострою світосприйняття. Хоча ще за браком сформованого естетичного критерію. Тому їхні оцінки окреслюються категоричними опозиційними поняттями: «добре» – «погане», «подобається – не подобається». Прагнучи передати враження про телепередачу, діти не завжди диференціюють продукти художнього мислення від явищ реальної дійсності. Переконаність у вірогідності фантастичних ситуацій детермінує привабливість лялькових спектаклів та мультиплікаційних фільмів.

Школярі 11–14 років характеризуються підвищеним рівнем моторності, активністю поведінки й жвавістю уяви. Підлітки за будь-яку ціну прагнуть самоствердитись, висловити критичне ставлення до навколишньої дійсності. Діти цього віку менш безпосередні, а їхні оцінки менш раціоналізовані. Репертуарно їх передусім приваблюють телефільми й гостросюжетні, емоційні передачі. Але школярі зазначеної вікової групи здатні вже тонше відчувати психологічний малюнок художнього образу, його емоційне забарвлення, чіткіше розрізняти зображене в реальному, в оцінці побаченого ґрунтуючись частіше на життєвому досвіді й звичних критеріях практичного характеру.

Підлітковий вік, як відомо, характеризується динамічними суперечностями. Характерною рисою підліткового віку є зростання самосвідомості. Питання «Хто Я?» хвилює кожного підлітка. Відповідь на нього залежить від того, як відбувається процес ідентифікації у даному віці. Відкриття власного, особистого внутрішнього світу – цінне надбання старших підлітків. Але воно ще досить невиразне, розпливчате, дифузне, нерідко супроводжується смутком занепокоєння, відчуттям внутрішньої порожнечі, яку необхідно заповнити. Такі відчуття породжують потребу у спілкуванні, переважно з однолітками, але, одночасно, – бажання побути наодинці. Самовдосконалення пов'язане також з пізнанням власних можливостей, а оволодінням цими можливостями, своєю волею, своїми почуттями.

Уява як вагомий у психічному розвитку процес дошкільного дитинства у підлітковому віці не лише не втрачає своєї ролі, але й набуває нового значення. Кіносмаки підлітків є досить різноманітними. Провідне місце за пріоритетами належить комедіям Це, на наш погляд, пов'язано з соціальною ситуацією розвитку дитини, яка в даному віці несе в собі особливості і дитинства, і дорослості. Можливість посміятися «від душі», відчуття дитячу безпосередність, переглядаючи комедію, поєднується з іншими захопленнями. Для хлопчиків такими є бойовики, фантастика, пригоди. Приваблюють їх в цих фільмах мужність, сміливість, відвага героїв, які намагаються долати труднощі й перешкоди на своєму шляху, досягати своєї мети. Фантастичні сюжети розвивають продуктивну уяву підлітків, дозволяють вийти за межі реальної дійсності, дають змогу фантазувати, вчать керувати своєю уявою. За допомогою фільмів жаків підлітки намагаються подолати власні страхи, й через ідентифікацію з героями цих фільмів відчуття свою неперевершеність і значущість.

Фільми жаків приваблюють дівчат більше, ніж хлопців. Можливо це викликано новими віяннями у суспільстві, а саме проявами маскуліності серед дівчат, які бажано відчуття екстрем хоча б в уявній ситуації. Ймовірно, цим фактором зумовлена й неабияка зацікавленість їх фантастичними картинками. Роль жінки в суспільстві поступово змінюється, накладаючи відбиток на самосвідомість юнки. Але й традиції зберігаються: більше половини опитуваних дівчат (52%) у захваті від мелодрам, молодіжних фільмів про кохання, дружбу та сімейні відносини. В подібних фільмах вони відшукують свої ідеали, пов'язані з гендерними

установками своєї статі. Мрії про перше кохання наповнюють їхні почуття. Зізнання в коханні – найулюбленіші сцени 39% дівчат-підлітків [5].

Щоб з'ясувати, чи є подібні кінопристрасті віянням часу, були проведені соціологічні опитування студентів 1-го курсу столичного педуніверситету. Виявилось, що тематичний ряд залишився таким же, але з певними змінами, особливо стосовно дівчат. Якщо у юнаків спостерігався ще стійкий інтерес до бойовиків, жахів, пригод; то у дівчат кіносмаки більше зорієнтовані на пізнання життєвих ситуацій, міжособистісних стосунків між чоловіком та жінкою. Тому більшість опитуваних дівчат віддавали перевагу мелодрамам й «серйозним» фільмам зі складними психологічними колізіями, залишаючи містику, фантастику, жахи й бойовики позаду у рейтингу [5].

Методом спостереження за дітьми та довірчих бесід з їхніми учителями й вихователями було встановлено дослідниками педагогічно-психологічного експерименту певну закономірність: постійні глядачі каналів «Ніколадіум» і «Фокс кідз» у 97 % випадків були схильні до прояву агресії під час розв'язання ними конфліктів з однолітками. Натомість у дітей, батьки яких усунули ці канали з екранів своїх телевізорів, фіксувалася агресивна поведінка лише в 13 % таких випадків. Загалом ці діти показували більшу гнучкість у спілкуванні, ніж їхні однолітки з першої групи [9, с. 366]. Перші частіше застосовували такі способи реагування у конфліктній ситуації, як активне співробітництво або гнучкий компроміс [9, с. 367].

Проводячи опитування серед батьків, О. Шайкіна виявила, що переважна частина батьків уважно ставиться до тієї телевідеопродукції, яку переглядають їхні діти. Батьки невдоволені тим, що на екранах телевізорів багато «непристойності», «сцен насильства», «жорстокості та люті», «культу грошей». Вони вважають за необхідне обговорювати зі своїми дітьми переглянуте ними, щоб «зрозуміти, що хвилює дітей, чи вірно вони сприймають побачене», «пояснити незрозуміле або невірно сприйняте». Серед цих дітей з меншою мірою агресивності спостерігається більша варіативність кінопристрастей. Останні поширюються на фантастику, бойовики, пригодницькі фільми та передачі, комедії, мелодрами (переважно серед дівчаток) [9].

Представники агентства «Kidnapping» Н. Березовська і В. Колесніков, які спеціалізуються на дитячій психології, стверджують, що з розвитком технологій діти все більше часу проводять перед екраном, одержуючи інформацію за допомогою різноманітних носіїв. Тому, на їхню думку, необхідно вже зараз розвинути дитячий контент на телебаченні, дати дітям широкий вибір інформаційних, пізнавальних та розважальних програм. З метою зацікавленості телевізійним продуктом «маленької» аудиторії, слід враховувати також базові емоційні потреби дітей, зважаючи на модні тенденції [3].

Поза всякими сумнівами, інформаційна безпека України – це й ефективний захист інтересів українського маленького глядача: просто виконувати вимоги, записані в українських діючих законах щодо функціонування телебачення та радіомовлення.

Проте українська дослідниця О. Білоус зазначає про зарубіжну вакханалію на українських телеканалах яка набула агресивно-затяжного характеру та порушує передбачену Законом України «Про телебачення і радіомовлення» заборону передач (фільмів), що можуть завдати шкоди фізичному, психологічному, моральному розвитку неповнолітніх [1].

За жанрами дитяче телебачення досить різноманітне: казки, публіцистичні програми, пригодницькі, науково-фантастичні, науково-популярні телевізійні фільми, телеспектаклі, зустрічі з цікавими людьми, вікторини, мультфільми та ін., які можуть як викликати агресивну поведінку молодшої людини, так і допомагати уникати її через низку позитивних для глядача взаємодій.

Інформаційні телевізійні передачі містять відомості про явища природи та суспільство, збагачують підрастаюче покоління новим знанням (наприклад, цикл передач «Читай-місто»). Прищеплюють практичні навички та вміння у праці та сімейному побуті.

Сучасне телемистецтво прагне зінтегувати в єдине ціле мільйони людей, змусити їх замислитись над певною проблемою, хвилюватися за долю кіногероїв. Але цього не можна домогтись, якщо фільм зроблений нудно, тим самим засуджуючи себе до провалу. Творчого успіху неможливо досягти без чуйності, спостережливості й необхідної долі гумору.

Вітчизняне телебачення володіє певним досвідом і культурою екранізації дитячої класичної літератури. Причому деякі літературні шедеври втілюються на телевізійному екрані неодноразово. Повторна екранізація, найчастіше багатосерійна стрічка, уможлиблює передачу сюжету твору в якнайповнішому вигляді.

Музика на екрані здатна перенести у минуле, відкриваючи його малознайомі сторінки. Сьогоднішня в минулому й минуле у сьогоднішні – цей зв'язок часів, ідеалів та традицій багатонаціональної культури музичне телемовлення інтерпретує в його духовній єдності. Діяльність авторів музичних телепередач сприяє орієнтації глядацького інтересу у світі класичної та сучасної музики. Телевізійні жанри музичного мовлення еволюціонували від трансляцій концертів, музичних спектаклів через тематичні програми до музичного документального фільму-портрету й до оригінального музичного художнього фільму.

Отже, зміст сучасних телевізійних програм часто буває набагато не безпечнішим за деякі психотропні засоби спричинення агресивних форм поведінки. Підлітки здебільшого перебувають у стан невизначеності, внутрішньої суперечливості, вкрай нетерпимої реакції на образливе ставлення оточуючих. У зв'язку з цим телебачення може виступати каталізатором певного способу дії. Уникнути агресії можна лише шляхом відмови від показу на екрані насильства та водночас проповідування гуманних цінностей.

1. Білоус О. Телебачення і радіомовлення у навчальному процесі / О. Білоус // Телевізійна й радіожурналістика. – 2002. – Вип. 4. – С. 108–120.
2. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – С-Пб.: Питер, 1997 – 356с.
3. В Україні хочуть створити телебачення для дітей. – mpravda.com
4. Горячев В.Ф. К вопросу о типологии детской аудитории / В.Ф. Горячев // Телевидение и дети / по материалам Первой научной конференции 26-27 февраля 1973 г. – М.: Гос. комитет СМ СССР по телевидению и радиовещанию, ЦНП, НИИ общих проблем воспитания АПН СССР, 1976. – С. 51–58.
5. Костилова В. Проблеми і можливості телебачення для дітей / В. Костилова // Екранна освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку. — К., 2004. — С. 12–15.
6. Мізерна О. О. Вплив телебачення та відеофільмів на прояви агресивності в підлітковому віці / О.О. Мізерна // Психологія. — К., 2001. — Вип. 13. — С. 304–313.
7. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций (Секреты воздействия) / Р. Харрис. — С-Пб: Изд-во "Прайм-ЕВРОЗНАК", 2001. — 448 с.
8. Хмельницька О. Дослідження впливу екранної агресії у підлітковому середовищі / О. Хмельницька // Теле- та радіожурналістика. — 2010. — Вип. 9. — Ч. 1. — С. 265–273.
9. Шайкіна О. О. Про вплив телебачення на формування моральних якостей і естетичних цінностей особистості дитини дошкільного і молодшого шкільного віку / О.О. Шайкіна // Проблеми загальної та педагогічної психології. — К., 2004. — Т. 6, ч. 4. — С. 364–368
10. Baczyński St. Powieść kryminalna [W:] / St. Baczyński // Pisma kryminalistyczne. — Warszawa, Slask, 1963. — S. 45–49.
11. Bandura A. Aggression: A Social Learning Analysis / A. Bandura. — Englewood Cliffs, 1973. — 253 p.
12. Leary T. Interpersonal diagnosis of personality: A functional theory and methodology for personality evaluation / T. Leary. — N. Y.: Ronald Press Company, 1957. — 518 p.

Андрій ПУЧКОВ,
доктор мистецтвознавства

МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ОСОБИСТІТЬ І ДОЛЯ ЇЇ СПАДЩИНИ

Про Григорія Григоровича Павлуцького

Анотація. Зроблено спробу з'ясувати місце і роль мистецтвознавчої спадщини Григорія Григоровича Павлуцького (1861–1924), заслуженого професора Університету св. Володимира та Української академії мистецтв.

Ключові слова: Григорій Григорович Павлуцький, мистецтвознавство, наукова спадщина.

Аннотация. Осуществлена попытка выяснить место и роль искусствоведческого наследия Григория Григорьевича Павлуцкого (1861–1924), заслуженного профессора Университета св. Владимира и Украинской академии искусств.

Ключевые слова: Григорий Григорьевич Павлуцкий, искусствоведение, научное наследие.